

Γέννημα-θρέμμα τῆς Ἐνατολῆς τῶν θρύλων, ὁ Στρατῆς Δούκας, γεύτηκε ὄλο τόν πόνο τῆς ξεριζωμένης γενιᾶς του σάν ἦρθε τοῦ χρόνου τό πλήρωμα τόν μεταβόλισε, ἀγαθή τύχη στό μ εσοπόλεμο, σέ μιά διανόηση ἀντάξια τοῦ γεναίου κατατρεγμοῦ καί τῆς ἐθνικῆς ταλαιπωρίας.

Ἐσώτατη βιωματική ἀναγκαιότητα στάθηκεν ἡ ἀφορμή τῶν πράξεών του. Οὐδέποτε πρόδωσε τήν πίστη του στή ζωή καί στή δημιουργία μ' ὄλες τίς ἀπογοητεύσεις πού τόν πότισε ὁ περίγυρος τῶν ἀνθρώπων. Σήμερα οἱ ἀναμνήσεις, λάδι στό λύχνο πού καίει τό χρόνο καί κάμποι ἀτέλειωτοι στό κομποσκοῖνι τῆς δράσης, εἶναι ὁ μοναδικός θησαυρός πού ἀπομένει σ' ἐκεῖνον γιατί τό ἔργο του ὄλο τό πήραμε μεῖς ἀφοῦ ἔτσι κι ἀλλιῶς γιά μᾶς προοριζόταν.

Ἐνάμεσα σέ τοῦτες τίς ἀναμνήσεις, τά «Ἐνθυμήματα» μᾶς φέρνουν κοντά σ' ἀπομυθοποιημένες πραγματικότητες. Στό Γιαννούλη Χαλεπᾶ, στόν Νίκο Βέλλο, στόν Στρατῆ Μυριβήλη, στόν Ἐντῶνη Μόλα, στόν Ἐναστάσιο Δρίβα, στόν Ἐντῶνη Πρωτοπάτση, στόν Νίκο Πεντζίκη, στόν Σπύρο Παπαλουκᾶ, στόν Φῶτη Κόντογλου, στόν Μηνᾶ Πεσματζόγλου. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι συνδέονται μέ τήν ἐποχή ὅπου ὁ φίλος τους, ὁ Στρατῆς Δούκας, ἐκθέτει γιά πρώτη φορά στόν ἑλλαδικό χῶρο, τά κεραμικά τῆς «Κιουτάχειας». Ὁ Μηνᾶς Πεσματζόγλου, εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης τῆς ἐπιχείρησης.

Πρόλογος :Ευαγγελος Ανδρεου

Η φωνή του Δούκα:

« Ο Πεσματζόγλου ήταν από παράδοση ταπητουργός. Ο παππούς του έκανε πασμάδες πού προερχόνταν απ' τήν περσική χειροτεχνία. Από 'κει έμεινε καί τό όνομα Πασματζόγλου πού αργότερα τό παραποίησαν σέ Πεσματζόγλου όπου αυτό στά τούρκικα δέν θά 'πεί τίποτα. Ο πατέρας του έφερε τό ταπέτο μέ τή γνωστή ποιότητα «Σπάρτα» μεταβαλοντας τήν παραγωγή από χειροτεχνική πού ήταν μέχρι τότε, σέ βιοτεχνική. Η χειροτεχνία γινόταν δίχως σχέδια (αυτοσχεδιάζανε οί ύφάντρες) ενώ στή βιοτεχνία βρήκαν εκείνο τόν τόπο μέ τά τετραγωνίδια όπου πίσω απ' τό καθένα αντιστοιχοῦσεν ένας κόμπος. Τό πέρσικο χαλί είχε μεγάλη ζήτηση στήν Εύρώπη καί γι' αυτό κρίθηκεν αναγκαία ή όργάνωση τής βιοτεχνικής παραγωγής. Στήν Αθήνα τούτη ή βιοτεχνία λειτούργησεν αρχικά μέ χρηματοδότη τό γιατρό Φουστάνη καί κάτω απ' τήν έπωνυμία «"Αγκυρα» πού ήταν επιχείρηση παραγωγής κι άλλων ειδών. Περιγράφω λεπτομερειακά στά «'Ενθυμήματα» τό πώς καί γιατί αποχώρησε ό Πεσματζόγλου από τήν «"Αγκυρα» δημιουργώντας ένα δικό του ανεξάρτητο ταπητουργικό πυρήνα καί πώς στή συνέχεια επιδόθηκε στήν προσπάθεια μεταφύτεψης στήν Ελλάδα, τής επισμαλτωμένης άγγειοπλαστικής. Για τούτη τήν τελευταία, άφορμή στάθηκεν ένα χαρακτηριστικό περιστατικό. Περνούσαμε απ' τοῦ «'Ελευθερουδάκη» έγώ, ό Πεσματζόγλου κι ό Χρήστος ό άνηψίος του. Σταματήσαμε μπροστά σέ μιάν έκδοση τοῦ Ζε-

βοῦ μέ κεραμικά. Τότε ό Χρήστος εἶπε

– Νά αυτά πού κάναμε 'μείς στήν Κιουτάχεια!

– Αὐτά ξέρετε καί κάνετε; ρώτησε ό Πεσματζόγλου. Κι έτσι μπήκε μπροστά τό πρώτο κεραμικό εργαστήριο τής «Κιουτάχειας» σ' ένα οικόπεδο πού 'χε πάρει ό Πεσματζόγλου στίς Τζιτζιφιές. Εἶχε ήδη αρχίσει ό μακρύς κι επίπονος άγώνας τής μεταφύτεψης.

«Στά 1923 ἀπολύθηκα σάν ἀξιωματικός ἀπ' τό στρατό. Πέρασα ἀπό τίς Σέρρες ὅπου ἔβρισκόταν ἐκεῖ ἡ οἰκογένειά μου. Μοῦ εἶπαν ἔλα κι ἐσύ νά βοηθήσεις, νωπό ἀκόμα τό δράμα τῆς προσφυγιᾶς, γιά νά ἐπιβιώσει τό σπιτικό μας. Λέγω, δέν τό αἰσθάνομαι ἔγω τό ἐμπόριο. Μ' εἶχε καλέσει ὅμως ὁ Πεσματζόγλου ὅτι μόλις ἀπολυθῶ νά πάω κοντά του ὅπου εἶχεν ἀνοίξει στό Φάληρο ἓνα ἐργαστήρι ἀγγειοπλαστικῆς. Ἄφοῦ μέ φωνάζει ἐκεῖ κάτω, θά πάω νά ἴδῶ καί πράγματι κατέβηκα στήν Ἀθήνα. Στήν ἀρχή τά ἔφερνε δύσκολα μέ τήν ἐπιχείρηση· δέ μποροῦσε νά μέ πληρώνει. Εὐτυχῶς σάν φρεσκοαπολυμένος εἶχα κάμποσα χρήματα καί μ' αὐτά πάλαιψα ὥσπου νά πετύχω τήν ἐκθεση στό Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων.

Στήν ἐκθεση αὐτή συμπεριέλαβα τά ταπέτα γιατί ἐμπορικά ἔπαιρναν κι αὐτά τήν κάτω βόλτα, διάλεξα τά καλύτερα κεραμικά καί φώναξα τόν Κόντογλου νά φέρει κι αὐτός κάμποσα ζωγραφικά του κομμάτια γιά νά πάρουν μιά θέση στήν ἐκθεση. Ἐφτασε ὁ Κόντογλου μ' ἔξοδα δικά μου κι ἔφερε μαζί του καί τά ἔργα, «σέ χαρτάκια», ἀκορνίζωτα.

Φύλαγα δυό χιλιάδες δραχμές γιά νά φτιάξω τά δόντια μου ὅπου στό τέλος τά ξόδεψα γιά νά μποῦν οἱ κορνίζες στά ἔργα τοῦ Κόντογλου.

Ἐγινε, λοιπόν ἡ ἐκθεση μέ πολύ κόπο καί δαπάνες ἀπ' τό ὑστέρημα. Εὐτυχῶς εἶχαμε βάλει κάποιο «τέλος» εἰσόδου γιά νά βγαίνουν τουλάχιστον τά ἔξοδα τῆς ταβέρνας πού συνήθως καταφεύγαμε μετά ἀπό τήν ἐκθεση. Ἐγώ, ὁ Κόντογλου, ὁ Παπαλουκάς. Μεσ' ἀπ' αὐτή τή δοκιμασία ἔβλεπες τούς χαρακτήρες τῶν φίλων. Καί σέ μένα δόθηκε τότε ἡ εὐκαιρία νά διακρίνω τούς φίλους. Ἄς εἶναι...

Ὁ οἰκονομικός ἀπολογισμός μετά τήν λήξη τῆς ἐκθεσης ἦταν γιά τήν ταπητουργία 80.000 δραχμές, γιά τήν Κεραμική κάπου 15.000 καί γιά τή ζωγραφική τοῦ Κόντογλου, 7.500. Μ' αὐτά τά χρήματα ὁ Κόντογλου, τύπωσε τότε τό καλλιτεχνικό του λεύκωμα».

«Μέ τήν εὐκαιρία ὅτι θά ἔβλεπα καί τήν οἰκογένειά μου, πρότεινα στόν Πεσματζόγλου τήν ἰδέα τῆς ἐκθεσης. Δέν ἔχω χρήματα, μοῦ λέει αὐτός, καί δέν μπορῶ νά ἔρθω. Καλά, τοῦ ἀπαντῶ. Στείλτα ἐσύ κι ἐγώ θά πληρώσω ἀπ' ἐκεῖ τήν ἐκφορτωσή τους. Κατόπιν τραβάω νά συναντήσω ἕναν πατριώτη μου ἔμπορο, τόν Ὀρφανό, πού ἦταν γαμπρός τοῦ Κατσακούλη - ἀπ' τοὺς μεγάλους λαδέμπορους τῆς Μυτιλήνης καί εἰσαγωγεῖς στή Θεσσαλονίκη. Τοῦ ζήτησα γύρω στίς ὀχτώ χιλιάδες δραχμές. Μοῦ τὰ ἔδωσε ἀμέσως. Μέ τὰ χρήματα αὐτά νοίκιασα τό χῶρο πού θά καταλάβαινε ἡ «Κιουτάχεια» στήν ἐκθεση καί πλήρωσα τή φορτωτική τῶν κεραμικῶν πού ἔφτασαν στό μεταξύ. Μέχρις ἐδῶ, ἐντάξει. Ἀλλά ἔπρεπε νά διαμορφθεῖ ὁ ἐκθεσιακός χῶρος καί νά γίνεῖ ἡ τοποθέτηση. Εἰδοποίησα γιά τοῦτο, τόν Ρέγγο. Δέν μέ ἱκανοποιοῦσεν ἡ δουλειά του κι ἀποφάσισα νά κάνω μόνος μου τὰ σχέδια. Ἐφτιαξα ἕνα τζάκι, τοποθέτησα τὰ πιάτα καί πάνω σέ εἰδικές προθηκὲς τὰ διάφορα βάζα. Ἦταν ὅλα ἔτοιμα γιά τὰ ἐγκαίνια.

Ἢταν ἡμεῖς ἡ μεγάλη ἐπιτυχία ἀπ' τίς εἰσπράξεις, τότε ἐνθουσιασμένος ὁ Πεσματζόγλου ἔφτασε στή Θεσσαλονίκη ὅπου καί τό γιορτάσαμε μέ μπύρες κι ἀκριβοὺς μεζέδες!».